

Sporen van Transcendentie

7

Petra Bolhuis
Maieutiek voorjaar 2021

1

Metafysica

Metafysica betekent letterlijk 'na' of 'voorbij' de fysica, waarbij 'fysica' de natuur of de empirisch waarneembare werkelijkheid omvat. Ze overstijgt dus de empirische werkelijkheid en onderzoekt grond of doel daarvan.

Er is een onderscheid tussen epistemologische metafysica die de samenhang van onze kennis onderzoekt en de ontologische metafysica die oorsprong en/of doel onderzoekt.

Existentialistische metafysica zoekt de grond der dingen in het bestaan van concrete mensen en hun ervaringen. Dat lijkt erg 20ste eeuws, maar Aquino zegt al dat het object van de metafysica niet de essentie maar de existentie, het concrete bestaan is. (zie o.a. J. Maritain)

Transcendentie_Maieutiek_college_7

2

Plato en Aristoteles

Plato gaat uit van het bestaan van het algemene waaraan wij het afzonderlijke herkennen. We kunnen de zijnden van de afzonderlijke zintuiglijke ervaringen kennen doordat we herinneringen hebben aan de ideeënwereld waarvan alle zijnden afspiegelingen zijn. Het algemene is dus op metafysische wijze gekoppeld aan het bijzondere. Het blijvende is het ware.

Aristoteles zegt dat algemeenheden, d.w.z. eigenschappen als kwaliteit, niet kunnen bestaan; zij zijn van de zelfstandigheid van dat waaraan ze worden toegekend afhankelijk. Een mens bestaat op zichzelf; de kleur wit niet. Hoe bereiken we dan het algemene? Volgens Aristoteles moet het algemene worden afgeleid uit verzamelingen van het bijzondere. Het veranderende is het ware.

Dit suggereert dat Aristoteles geen metafysische werkelijkheid erkent, maar hij ziet ontologisch wel, achter alle veranderlijkheid, een onbewogen beweging. Zelf niet door iets bewogen, zelf vorm zonder materie. Deze geeft de zijnden in hun veranderlijkheid een richting, een doel. Alles streeft naar verwerkelijking van dat doel.

Transcendentie_Maieutiek_college_7

3

Het zijn achter de zijnden

Het zoeken van iets achter de werkelijkheid dat ons draagt en oriëntatie geeft, is volgens Jaspers een blijvende menselijke behoefte.

De mens neemt geen genoegen met de wereld zoals die is.

Daarom 'Existentialfilosofie is in wezen metafysica.' (67)

Transcendentie_Maieutiek_college_7

4

Tegen de metafysica

De vraag is natuurlijk waarom metafysica dan in zo'n kwaad daglicht is komen te staan.

Kant; metafysica geeft aan waar de grens van het kunnen kennen ligt.

Wittgenstein I trekt dan de conclusie dat alles wat niet zintuiglijk controleerbaar is, zinloos is d.w.z. het voegt geen kennis toe. De Wiener Kreis en het logisch positivisme gaan hierop door.

Transcendentie_Maieutiek_college_7

5

Tegen de metafysica

De continentale filosofie heeft ook metafysica kritiek maar van een andere orde. Het is minder epistemologie en meer ontologie. Religiekritiek speelt een grote rol.

Nietzsche ziet alle metafysica als een verhaal, gestoeld op een wil tot macht.

Sartre ziet de afwijzing van God als het aanvaarden van de volledig autonome verantwoordelijkheid voor het bestaan.

Transcendentie_Maieutiek_college_7

6

Voor de metafysica

Zowel Jaspers als Kant benadrukken dat de behoefte aan samenhang blijft. Ook Sartre en Nietzsche erkennen dat, maar eerder als een tekort.

We kunnen, ook al zouden we dat willen, niet terug naar een werkelijkheid waarin iets onder of achter de zijnden als vanzelfsprekend en onbevraagd kan bestaan. Misschien een enkeling, maar het maatschappelijk discours kan daar weinig mee.

7

De wereld wijst boven zichzelf uit

De negatieve grenzen van het formele denken wierpen de mens terug op zichzelf,

De verheldering van die eigen existentie kan echter alleen als er ook iets transcendent is waar het op betrokken kan zijn.

Maar deze transcendente werkelijkheid kan niet meer theoretisch, autoritair of dogmatisch worden aangereikt. We kunnen het alleen ervaren.

8

Het onuitsprekelijke

“Het (bewustzijns)transcendente laat zich niet tot de immanentie herleiden. Transcendentie van de existentie (in de zin van zelf overschrijding) blijkt dus wezenlijk te verschillen van de transcendentie der transcendentie zélf.” (68) D.w.z. We kunnen met ons verstand en ons kenvermogen niet bij de werkelijkheid komen die mensen wel achter of onder het bestaan ervaren.

9

Erover zwijgen?

Categorieën uit het verstand of van de positieve kennis zijn in de ervaring van transcendentie dus niet haalbaar.

Wittgenstein I en de positivisten zullen nu zeggen dat je het er niet over kunt en moet hebben.

Het zijn private ervaringen die geen kennis toevoegen aan de werkelijkheid. Zinloos in de zin van nutteloos.

10

Erover spreken?

Jaspers zegt dat deze ervaringen van het transcendente zo belangrijk zijn voor het menselijk bestaan dat we het erover moeten hebben. Daarbij vormen ze de basis van waaruit wij kennis zoeken over onszelf en de wereld. Deze existentiële ervaringen zijn echter niet benaderbaar met epistemologisch gereedschap dat algemene geldigheid zoekt.

11

Hoe gaan we er mee om?

1. Formele transcenderen
2. Existentiële transcenderen
3. En pas wanneer we hierin schipbreuk lijden komen we tot de *chiffren* (college 8)

12

Formele transcenderen

Dit is een zoektocht die lijkt op de oude vormen van metafysica waarin zekerheid gezocht wordt over het absolute zijn.

Dat kan, zo weten we ondertussen, niet bereikt worden met de epistemologisch middelen die ons ten dienste staan.

Ook de overgave zoals we die in het verleden wel tegen komen is ons onmogelijk geworden. Wij zijn onze naïviteit kwijt. (70)

Transcendentie_Maieutiek_college_7

13

Existentiële transcendentie

Juist het loslaten van alle steun in het formele denken maakt geloof (in mijn lezing in de breedste zin van het woord) noodzakelijk en daarmee wordt het existentieel.

Het gaat om een zoekende gerichtheid, die niet afdwingbaar is. De transcendentie zelf is veelal afwezig en het zoekende 'gericht zijn op' moet die afwezigheid dus verduren zonder het zoeken op te geven. (71)

Transcendentie_Maieutiek_college_7

14

Strevende existentie

Juist omdat het transcendente niet aanwezig is in een objectieve toestand en niet mededeelbaar is, vallen we als mensen steeds terug in een wereld waarin die kwaliteiten als vrijheid, existentie nauwelijks aan de orde kunnen komen. Ze lijken vervangen te kunnen worden door data, dogmatiek en andere zekerheden die dat lastige transcendente niet nodig lijken te hebben. Maar wat is het nut van het nut?

Transcendentie_Maieutiek_college_7

15